

Ірина Лукашевич-Крутник,

д.ю.н., професор,
завідувачка кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9557-7886>

Тарас Кіт,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного
університету

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ЗОБОВ'ЯЗАЛЬНИХ ПРАВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Актуальність теми визначається ключовою роллю захисту зобов'язальних прав у забезпеченні верховенства права, законності та балансу між приватними і публічними інтересами в демократичному суспільстві. Особливе значення має практика ЄСПЛ, яка, інтерпретуючи положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, формує сучасні стандарти захисту зобов'язальних прав, визнаючи їх як складову поняття «майна» за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції.

Метою дослідження є з'ясування особливостей тлумачення поняття «майно» у практиці ЄСПЛ за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, зокрема в аспекті зобов'язальних правовідносин, із акцентом на доктрину легітимного очікування, критеріїв допустимого втручання держави та вимоги до ефективного судового захисту, які формують європейські стандарти захисту зобов'язальних прав у практиці ЄСПЛ.

Результати дослідження засвідчують, що ЄСПЛ застосовує функціональний підхід до поняття «майно», виокремлюючи критерії законності, легітимності мети та справедливого балансу при оцінці втручання держави у приватноправову сферу. У результаті проведеного дослідження встановлено, що у практиці ЄСПЛ сформовано автономне поняття «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, яке охоплює не лише класичні речові права, а й зобов'язальні вимоги, які ґрунтуються на легітимних очікуваннях.

Особливу увагу приділено концепції «легітимного очікування», яка розширює межі захисту майнових прав на договірні зобов'язання та інші зобов'язальні вимоги. Така позиція дозволяє поширювати гарантії Конвенції на сферу договірних зобов'язань, пенсійного забезпечення, виплат за рішеннями судів, відшкодування збитків тощо.

У статті підкреслюється, що реалізація європейських стандартів передбачає не лише уникнення необґрунтованого втручання, а й забезпечення ефективних засобів юридичного захисту зобов'язальних прав. Вважаємо, що в Україні ці стандарти повинні бути впроваджені через узгодження національного законодавства з положеннями Конвенції та усталеною практикою ЄСПЛ, а також через належне тлумачення судами понять «майно», «легітимне очікування» та «ефективний засіб юридичного захисту».

Ключові слова: ЄСПЛ, практика ЄСПЛ, суд, майно, зобов'язальні права, зобов'язальні правовідносини, зобов'язання, договір, легітимні очікування, допустимі втручання держави, ефективний судовий захист.

Lukasevych-Krutnyk I., Kit T.

European Standards for the Protection of Obligatory Rights in the Practice of the ECtHR.

The relevance of the topic lies in the pivotal role that the protection of obligatory rights plays in upholding the rule of law, legality, and the balance between private and public interests in a democratic society. Of particular importance is the practice of the European Court of Human Rights (ECtHR), which, through its interpretation of the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, shapes modern standards for the protection of such rights, recognizing them as part of the notion of «possessions» under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention.

The aim of this study is to examine the interpretation of the concept of «possessions» in the practice of the ECtHR under Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention, particularly in the context of obligatory legal relations. The focus is placed on the doctrine of legitimate expectations, the criteria for permissible state interference, and the require-

ments for effective judicial protection, which together shape the European standards for the protection of obligatory rights in the practice of the ECtHR.

The results of the study demonstrate that the ECtHR applies a functional approach to the concept of «possessions», identifying the criteria of legality, legitimacy of aim, and fair balance when assessing state interference in the private law sphere. The research has established that the ECtHR has developed an autonomous concept of «possessions» within the meaning of Article 1 of Protocol No. 1 to the Convention, which encompasses not only classical property rights but also claims arising from legitimate expectations.

Particular attention is given to the concept of «legitimate expectation», which extends the scope of property rights protection to include contractual obligations and other claims. This approach allows the guarantees of the Convention to be applied to areas such as contractual obligations, pension entitlements, payments under court decisions, compensation for damages, and more.

The article emphasizes that the implementation of European standards requires not only the avoidance of unjustified interference but also the provision of effective legal remedies for the protection of obligatory rights. It is argued that in Ukraine, these standards should be implemented through the harmonization of national legislation with the provisions of the Convention and the established practice of the ECtHR, as well as through the proper judicial interpretation of the concepts of «possessions», «legitimate expectation» and «effective legal protection».

Keywords: ECtHR, the practice of the ECtHR, court, possessions, obligatory rights, obligatory legal relations, obligations, contract, legitimate expectations, permissible state interference, effective judicial protection.

Постановка проблеми. Захист зобов'язальних прав є ключовим елементом забезпечення верховенства права, законності та справедливого балансу між приватними та публічними інтересами в демократичному суспільстві. В умовах інтеграції України до правового простору Ради Європи практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) набуває особливого значення для формування національних стандартів правового захисту. Вона не лише деталізує зміст прав, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), а й конкретизує межі втручання держави у сферу приватноправових зобов'язань.

У світлі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції зобов'язальні права можуть визнаватися як такі, що охоплюються поняттям «майно» (possessions), за умов наявності у особи легітимних очікувань, які мають достатню підставу в національному праві. Проте застосування цього підходу породжує низку складних юридичних питань, зокрема щодо критеріїв «легітимності» очікувань, ступеня втручання держави у приватноправові відносини, а також обов'язку держави забезпечити ефективні засоби правового захисту.

Актуальність обраної теми полягає у потребі системного дослідження того, як ЄСПЛ тлумачить і застосовує положення Конвенції до зобов'язальних правовідносин, а також як національні суди повинні враховувати ці стандарти у своїй практиці. Це має важливе значення як для удосконалення судової практики в Україні, так і для гармонізації цивільного законодавства із законодавством ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує зростаючий інтерес українських дослідників до проблематики захисту зобов'язальних прав у контексті імплементації практики ЄСПЛ. Значний внесок у розвиток даної тематики зробили такі вчені, як Н. Є. Блажівська, О. А. Беляневич, Л. М. Андрусів, Я. О. Берназюк, які розглядають поняття «майно» у більш широкому функціональному розумінні, що виходить за межі традиційного розмежування речових і зобов'язальних прав. Автори акцентують увагу на автономності поняття «майно» у контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції, а також на ролі концепції «легітимних очікувань» як ключового елементу захисту майнових інтересів. Водночас, порівняльний аналіз наукової літератури, національного законодавства і практики ЄСПЛ виявляє ряд проблемних аспектів, зокрема недостатню уніфікацію підходів до розуміння поняття «майно» у національній цивільно-правовій доктрині, формалізм у тлумаченні правових норм, а також обмежену практику застосування європейських стандартів судового захисту зобов'язальних прав. Тому об'єктивно існує необхідність подальшого розвитку науково-практичних засад інтеграції практики ЄСПЛ в українську систему цивільного права для підвищення ефективності захисту майнових прав. Таким чином, вважаємо за доречне всебічно дослідити поняття «майно» в контексті саме зобов'язальних прав, а також удосконалення механізмів судового захисту, що відповідають європейським стандартам і враховують особливості національного законодавства та судової практики.

Метою дослідження є з'ясування особливостей тлумачення поняття «майно» у практиці ЄСПЛ за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, зокрема в аспекті зобов'язальних правовідносин, із акцентом на доктрину легітимного очікування, критеріїв допустимого втручання держави та вимоги до ефективного судового захисту, які формують європейські стандарти захисту зобов'язальних прав у практиці ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Практика ЄСПЛ є офіційно визнаним джерелом права в Україні, що обумовлено як зобов'язаннями держави за міжнародними договорами, так і положеннями національного законодавства, зокрема Конституцією України та Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Безумовно, практика ЄСПЛ має міжгалузовий (полігалузовий) характер: вона поширюється як на сферу публічно-правових (адміністративних, кримінальних, конституційних) відносин, так і на приватноправові (цивільні, сімейні, трудові тощо) правовідносини [1].

Традиційно українське цивільне право суворо розмежовує речові й зобов'язальні права, однак імплементація концепції практики ЄСПЛ стимулює перегляд цієї моделі. Як зазначається в юридичній літературі, в практиці ЄСПЛ речові та зобов'язальні права розглядаються крізь призму автономного поняття «майно», що застосовується при тлумаченні статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2, с. 152]. Такий підхід свідчить про відхід ЄСПЛ від суто формального, національно-правового розуміння «майна» й демонструє прагнення забезпечити реальний і ефективний захист прав людини в умовах правового плюралізму різних європейських юрисдикцій. Таким підходом суд формує європейське уніфіковане розуміння «майна», яке охоплює не лише класичні речові права (власність, володіння, користування), але й зобов'язальні права, легітимні очікування, майнові інтереси, а в окремих випадках – і соціальні виплати (наприклад, пенсії, допомоги), якщо вони мають ознаки майнової цінності.

Так у ряді справ, наприклад, «Pressos Compania Naviera S.A. v. Belgium», «Pine Valley Developments Ltd v. Ireland», «Kopecký v. Slovakia», ЄСПЛ визнає, що навіть очікування отримання майнової вигоди, яке ґрунтується на правовому становищі особи, може становити «майно» у розумінні Конвенції, що дозволяє особам, права яких ще не реалізовані у формі повного речового титулу, однак мають законодавче або судове підґрунтя, претендувати на захист [3; 4; 5]. Видається, такий підхід відкриває шлях до ефективного судового захисту в багатьох справах – наприклад, про відшкодування шкоди, повернення вкладів, відновлення виплат або компенсацій.

У цьому контексті заслуговує на увагу рішення у справі «Федоренко проти України», в якій заявник захищав порушення права на мирне володіння майном, гарантованого статтею 1 Першого Протоколу до Конвенції, у розумінні невиконання державним органом – Кіровоградським обласним управлінням юстиції – умов договору купівлі-продажу нерухомого майна. Заявник стверджував, що за договором передбачалося коригування ціни з урахуванням інфляції, а його право на отримання повної вартості об'єкта, у тому числі з прив'язкою до курсу долара США, становить захищене майнове право [6]. Юридичний аналіз цього спору вказує на декілька ключових аспектів. По-перше, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, для застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції необхідно встановити наявність «майна», яким особа законно володіє або на яке має обґрунтовані легітимні очікування. У даному випадку умовами договору купівлі-продажу було передбачено конкретний механізм захисту вартості активу з урахуванням інфляційного чинника. Тобто, сторона договору (заявник) мала обґрунтоване очікування на повне отримання грошового еквівалента, узгодженого при укладенні договору, що відповідно до підходу ЄСПЛ може визнаватися як «майно». По-друге, Суд у аналогічних справах визнає, що тривале невиконання грошового зобов'язання за договором, особливо якщо боржником є держава або державний орган, може становити втручання у право на мирне володіння майном. Відмова державного органу виконати умови договору в повному обсязі, тим більше – відмова судів захистити право особи на належне виконання зобов'язання, може розцінюватися як непропорційне втручання, що не відповідає вимогам легітимної мети та справедливого балансу інтересів. Якщо така відмова призвела до фінансових втрат, які не були компенсовані, держава може бути визнана відповідальною за порушення. По-третє, у цьому кейсі важливою є також оцінка дійсності умов договору, зокрема положення про індексацію чи прив'язку до валютного курсу. Якщо національні суди без належної аргументації відмовилися визнати таке положення чинним або послалися на формалізм, це може свідчити про надмірне втручання держави у право особи на реалізацію своїх договірних інтересів.

У підсумку, справа «Федоренко проти України» порушує важливі питання ефективності судового захисту договірних зобов'язань у публічно-правових відносинах, а також меж допустимого втручання держави у здійснення цивільних прав приватних осіб. Невчасне виконання договору, особливо у випадку, коли держава є стороною, має оцінюватися через призму принципу правової визначеності, легітимних очікувань сторін та обов'язку держави діяти добросовісно у договірних зобов'язаннях.

У справі «Edwards v. Malta» ЄСПЛ розглянув питання допустимих меж втручання держави у право власності фізичної особи, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд вказав на те, що

хоча втручання держави у право власності можливе за умови дотримання принципу законності, досягнення легітимної мети в загальному інтересі та дотримання справедливого балансу між вимогами інтересів суспільства та захистом основних прав особи, у даному випадку такого балансу не було дотримано [7]. Фактичні обставини справи полягали в тому, що житловий будинок і земельна ділянка заявника були реквізовані державою з метою забезпечення житлом безпритульних осіб. Заявник не мав можливості впливати ані на вибір осіб, які заселяли його майно, ані на умови такого користування. Крім того, компенсаційна орендна плата, яку він отримував протягом майже трьох десятиліть, була суттєво нижчою за ринкову вартість і не забезпечувала отримання прибутку, який міг би випливати з належного користування цим майном. Суд підкреслив, що встановлений державою рівень компенсації не відповідав вимогам адекватного і справедливого відшкодування за втрату користування приватною власністю.

У своєму рішенні ЄСПЛ зазначив, що втручання мало постійний характер, не супроводжувалося належним переглядом умов користування або компенсації, що призвело до накладення надмірного тягара на заявника. Таке втручання не відповідало критеріям пропорційності, оскільки позбавлення особи можливості ефективно розпоряджатися своїм майном, зокрема отримувати прибуток від його використання, є суттєвим обмеженням, яке має бути обґрунтоване особливо вагомими причинами. Суд дійшов висновку, що в контексті забезпечення житлом інших осіб саме заявник був змушений нести фінансові та соціальні витрати, які, за нормальної ситуації, мала б забезпечувати держава. Це, у свою чергу, порушило справедливий баланс інтересів і призвело до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції [7]. Варто зауважити, що дане рішення є знаковим прикладом тлумачення ЄСПЛ меж допустимого втручання у право власності, акцентуючи на обов'язку держави забезпечувати не лише формальну легітимність таких заходів, але й дотримання принципу пропорційності та справедливості у відшкодуванні втрат, завданих приватним особам внаслідок втручання.

Аналіз наведених справ свідчить про універсальний підхід до тлумачення поняття «майно» як у зобов'язальних, так і в речових правовідносинах, де ЄСПЛ послідовно тлумачить «майно» як об'єкт як речових, так і зобов'язальних прав. Тому і національні суди України активно використовують практику ЄСПЛ при розгляді справ, що стосуються захисту прав, які випливають із зобов'язальних правовідносин. Теоретичним підґрунтям для застосування практики ЄСПЛ у таких справах є положення ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», згідно із яким суди зобов'язані застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права [8]. Більше того, застосування практики ЄСПЛ у зобов'язальних правовідносинах обумовлюється також і конституційно-правовими засадами правової держави, верховенства права та міжнародних зобов'язань України, що дозволяє використовувати окремі юридичні категорії, які мають значення для зобов'язальних правовідносин, у світлі практики ЄСПЛ. Видається, це дозволяє національним суддям при вирішенні таких спорів брати до уваги автономне розуміння поняття «майно» в контексті статті 1 Першого протоколу до Конвенції, концепцію «легітимного очікування» та зобов'язання держави забезпечити ефективний засіб правового захисту [9].

Передусім варто зауважити, що ЄСПЛ при тлумаченні статті 1 Першого протоколу до Конвенції застосовує автономне розуміння поняття «майно» («власність»), виходячи з сутності правового інтересу, а не лише з формально-юридичного титулу, передбаченого національним законодавством [10]. У ряді рішень Суд дійшов висновку, що «майновим інтересом» може бути оренда. Наприклад, у справі «Ді Марко проти Італії» ЄСПЛ вважав, що легітимні очікування заявника у зв'язку з майновими інтересами, такими як використання землі та пов'язана з цим комерційна діяльність, були достатньо важливими, щоб вважатися «володінням» у сенсі статті 1 Першого протоколу до Конвенції [11]. Це стосується також очікування на виконання рішення суду про стягнення боргу (справа «Стретч проти Об'єднаного Королівства»), або ж заборгованості за судовим рішенням [12; 13]. Тобто критерій майнового інтересу може впливати з наявності легітимних очікувань щодо фактичного користування майном, одержання доходу або реалізації встановленого рішення суду, яке породжує обґрунтоване право вимагати виконання зобов'язання, що має економічну цінність.

Водночас загальний підхід ЄСПЛ щодо визначення об'єму поняття «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції засвідчує, що не кожне фактичне користування певним об'єктом може вважатися таким, що створює легітимні очікування на захист відповідного інтересу як майнового права. Зокрема, у рішенні ЄСПЛ у справі «Durini v. Italy» було сформульовано принцип, згідно з яким право проживання у житлі, яке не перебуває у власності заявника, саме по собі не утворює «майно» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, якщо воно не спирається на правову підставу, що передбачає захищене право користування [14]. Такий підхід отримав стале підтвердження в практиці ЄСПЛ, зокрема у рішенні

«J.L.S. v. Spain», де згідно із матеріалами справи заявник, який проходив військову службу, користувався службовим житлом у Мадриді на підставі спеціального адміністративного договору, а не цивільно-правового договору оренди. У результаті, Суд дійшов висновку, що за відсутності договірних зобов'язань, яке породжувало б легітимні очікування на тривале володіння, такий режим користування житлом не створює «майна», що підлягало б захисту за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [15].

Таким чином, у практиці ЄСПЛ чітко проведено межу між фактичним користуванням благом та юридично забезпеченим майновим правом, яке має бути достатньо визначеним, обґрунтованим і таким, що породжує законні очікування щодо тривалого та захищеного користування. У контексті договірних відносин це означає, що лише ті зобов'язання, які засновані на стабільній та формалізованій правовій основі, можуть претендувати на захист як «майно» у розумінні Конвенції.

Не менш розвиненим у практиці ЄСПЛ є також концепція «легітимного очікування», яка розуміється як складова захисту права власності в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Її зміст означає, що особа може володіти «майном», якщо має обґрунтоване та законне очікування його набуття або реалізації, зокрема на підставі укладеного договору, адміністративного акта або судового рішення [16]. Наприклад, у справі «Суханов та Ільченко проти України» ЄСПЛ вказав, що вимоги заявників щодо надбавки до пенсії підпадають під дію статті 1 Першого протоколу до Конвенції і що у цьому випадку надбавку до пенсії, як суму виплат, визнано законним очікуванням [17].

Однак, таке правило не є безумовним. Варто звернути увагу також на рішення ЄСПЛ у справі «Tchokontio Harpi v. France», де було здійснено чітке розмежування між фактичним користуванням майном і наявністю захищеного майнового права у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Суд констатував, що остаточне рішення національного суду не покладало на державу обов'язку передати у власність заявниці житлове приміщення, а лише передбачало надання цього приміщення у користування. Попри те, що заявниця за певних умов могла теоретично отримати право власності на квартиру, органи державної влади не були юридично зобов'язані укласти з нею договір купівлі-продажу чи здійснювати інші дії щодо відчуження майна. Відтак, заявниця не могла обґрунтовано посилатися на наявність легітимного очікування щодо набуття права власності чи грошових активів, які випливають із такого набуття. З урахуванням цього обставин, ЄСПЛ визнав скаргу за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції несумісною *ratione materiae* (з матеріальною юрисдикцією Суду) [18].

Дане рішення засвідчує, що для визнання майнового інтересу як «майна» у розумінні Конвенції, необхідною умовою є наявність достатньо чіткої правової основи, яка б надавала особі юридично обґрунтовані очікування на набуття майна або економічної вигоди, що має ознаки «власності». Тому, справа Tchokontio Harpi підтверджує усталений підхід ЄСПЛ, відповідно до якого саме по собі фактичне користування об'єктом або гіпотетична можливість його набуття не породжують охоронюваного майнового права, якщо відсутнє належне юридичне зобов'язання держави чи іншої сторони забезпечити відповідне право. Тобто захист поширюється на ситуації, коли особа має реалістичні очікування на користування певним благом, навіть якщо не було повного набуття права у формально-юридичному сенсі. Видається, переваги застосування цієї концепції у договірному праві дозволятимуть судам визнавати наявність охоронюваного права навіть у випадках, коли національне законодавство прямо не гарантує виконання зобов'язання (наприклад, через зміну законодавства чи припинення правосуб'єктності контрагента).

Останнє на що також варто звернути увагу в контексті дослідження захисту зобов'язальних прав у практиці ЄСПЛ, є положення Конвенції, яке гарантує кожному право на ефективний засіб правового захисту перед національними органами, якщо порушується право, гарантоване Конвенцією (стаття 13) [19]. Практика ЄСПЛ сформувала вимоги до того, яким має бути судовий механізм захисту: ефективним не лише формально, а й фактично доступним, здатним відновити порушене право або надати компенсацію та здатним врахувати практику ЄСПЛ і застосувати відповідні стандарти [20]. Видається, що у контексті договірних спорів це означає, що суд повинен не тільки формально розглядати позови сторін, а й реально захищати очікування сторін щодо виконання договору, відновлення порушених прав, стягнення збитків тощо, у відповідності з європейськими стандартами. Наприклад, у справі «Beyeler v. Italy» ЄСПЛ визнав, що право, яке виникає з договору купівлі-продажу предмета мистецтва, може підпадати під захист Конвенції, якщо обмеження доступу до суду або затримка у реалізації такого права є надмірними [21].

Таким чином, практика ЄСПЛ наповнила норму статті 13 Конвенції конкретним змістом, встановивши, що ефективний засіб правового захисту має бути не формальним, а таким, що реально дає змогу відновити порушене право, доступним у практичному сенсі та здатним забезпечити компенсацію або усунення порушення. Водночас, ефективність судового захисту у договірних спорах є не лише внутрішньо-

державною вимогою, а й обов'язком України в рамках Конвенції, невиконання якого може мати наслідки у вигляді рішень ЄСПЛ проти держави.

Загалом, формування стандартів судового захисту у сфері зобов'язальних правовідносин за участі національних судів під впливом практики ЄСПЛ засвідчує поступове утвердження нових підходів до тлумачення статті 1 Першого протоколу до Конвенції. Національні суди, спираючись на прецеденти ЄСПЛ, виходять із положення, що договірні зобов'язання не можуть бути повністю виокремлені з-під дії Конвенції, оскільки вони здатні породжувати легітимні майнові інтереси сторін. Якщо право, яке випливає з договору, має економічну цінність, є конкретним, чинним і підлягає реалізації, воно може кваліфікуватися як «майно» у розумінні Конвенції.

У цьому контексті держава несе позитивне зобов'язання гарантувати ефективні засоби судового захисту особам, які зазнали втручання у свої майнові права внаслідок невиконання зобов'язань з боку інших приватних суб'єктів. Недостатність судових або виконавчих механізмів для захисту таких прав або надмірна тривалість провадження можуть тягнути відповідальність держави як сторони Конвенції за порушення права на мирне володіння майном. Відповідно, юридично значущими є не лише державні акти експропріації чи реквізиції, але й випадки, коли держава без належного обґрунтування або внаслідок бездіяльності не гарантує особі можливість фактичного отримання того, на що вона має право згідно з чинним договором.

Розширене тлумачення поняття «майно» в практиці ЄСПЛ охоплює, серед іншого, зобов'язання, що виникають із договорів купівлі-продажу, оренди, підряду, договорів про надання послуг тощо. У такому разі під захистом Конвенції опиняються не лише речові права, а й права зобов'язального характеру, якщо вони створюють для особи легітимне очікування отримання визначеного майнового блага. Такий підхід формує більш комплексну систему захисту прав сторін у договірних правовідносинах та вимагає від національних судів ретельного врахування практики ЄСПЛ при вирішенні спорів, пов'язаних із реалізацією або захистом таких прав.

Практика ЄСПЛ набула вагомого значення для договірного права, оскільки забезпечує ефективні механізми реалізації зобов'язань, що мають економічну цінність, шляхом їх визнання об'єктом захисту відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції. У контексті судового розгляду справ, пов'язаних із невиконанням чи неналежним виконанням договірних зобов'язань, ЄСПЛ послідовно підкреслює обов'язок держави не лише утримуватись від свавільного втручання у сферу приватноправових відносин, але й забезпечувати наявність ефективної системи судового та виконавчого захисту прав кредиторів і сторін договору. У цьому зв'язку компенсація завданих збитків розглядається як один з ефективних засобів поновлення порушених прав, що відповідає стандартам захисту «майна» у розумінні Конвенції.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що у практиці ЄСПЛ сформовано автономне поняття «майна» у розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції, яке охоплює не лише класичні речові права, а й зобов'язальні вимоги, які ґрунтуються на легітимних очікуваннях. ЄСПЛ виходить із функціонального підходу до поняття «майна», вимагаючи, щоб втручання держави у сферу зобов'язальних прав відповідало трьом основним критеріям: наявності законної підстави, легітимної мети та справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Суд підкреслює, що непропорційне чи надмірне втручання, а також відсутність ефективних засобів юридичного захисту є порушенням Конвенції.

Ключовим елементом підходу ЄСПЛ є концепція «легітимного очікування», яка визнає як майнові права ті зобов'язання, що породжують обґрунтовану впевненість особи у можливості їх реалізації. Саме така позиція дозволяє поширювати гарантії Конвенції на сферу договірних зобов'язань, пенсійного забезпечення, виплат за рішеннями судів, відшкодування збитків тощо.

Таким чином, практика ЄСПЛ формує європейські стандарти, які зобов'язують держави не лише утримуватись від довільного втручання в приватноправову сферу, а й активно створювати умови для належного судового захисту зобов'язальних прав. Вважаємо, що в Україні ці стандарти повинні бути впроваджені через узгодження національного законодавства з положеннями Конвенції та усталеною практикою ЄСПЛ, а також через належне тлумачення судами понять «майно», «легітимне очікування» та «ефективний засіб юридичного захисту».

Список використаних джерел

1. Блажівська Н. Є. Загальна характеристика застосування практики Європейського суду з прав людини під час захисту зобов'язального права вимоги. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2018. № 35. Том 2. С. 7-11. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc35/part_2/4.pdf [дата звернення: 16.05.2025].

2. Беляневич О.А. Стабільність, безпека цивільного обороту і розумні очікування. Право власності: європейський досвід та українські реалії: збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конференції (м. Київ, 22-23 жовтня 2015 р.). Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 143–155.
3. Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, judgment of 20.11.1995. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58056> [дата звернення: 16.05.2025].
4. Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland, judgment of 29.11.1991. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57711> [дата звернення: 16.05.2025].
5. Kopecký v. Slovakia, judgment of 28.09.2004. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-66758%22%7D> [дата звернення: 16.07.2025].
6. Федоренко проти України, рішення ЄСПЛ від 01.06.2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_041#Text [дата звернення: 17.05.2025].
7. Edwards v. Malta, judgment of 24.10.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-77655%22%7D> [дата звернення: 18.05.2025].
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України № 3477-IV від 23.02.2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [дата звернення: 16.05.2025].
9. Посібник зі статті 1 Протоколу № 1 Європейської конвенції з прав людини. Захист власності. 2023. URL: <https://rm.coe.int/guide-article-1-echr-ukrainian/1680ae370c> [дата звернення: 18.05.2025].
10. Андрусів Л. М. Поняття «майно» у практиці Європейського суду з прав людини. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Серія Право*. 2022. № 13 (25). С. 141-150. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96%D0%B2.pdf> [дата звернення: 17.05.2025].
11. Di Marco v. Italy, judgment of 26.07.2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-104630%22%7D> [дата звернення: 16.05.2025].
12. Стретч проти Об'єднаного Королівства, рішення ЄСПЛ від 24.06.2003 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-117564%22%7D> [дата звернення: 16.05.2025].
13. Юрій Миколайович Іванов проти України, рішення ЄСПЛ від 15 жовтня 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text [дата звернення: 16.05.2025].
14. Durini v. Italy, judgment of 08.05.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-142504%22%7D> [дата звернення: 17.05.2025].
15. J.L.S. v. Spain, judgment of 27.04.1999. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-5632%22%7D> [дата звернення: 19.05.2025].
16. Берназюк Я. О. Принцип легітимних очікувань (legitimate expectations): поняття та зміст. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 3 (15). С. 147-162. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/95-1.pdf> [дата звернення: 16.05.2025].
17. Суханов та Ільченко проти України, рішення ЄСПЛ від 26 червня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text [дата звернення: 16.05.2025].
18. Tchokontio Happi v. France, judgment of 09.07.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-153911%22%7D> [дата звернення: 16.05.2025].
19. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [дата звернення: 16.05.2025].
20. Кудла проти Польщі, рішення ЄСПЛ від 26.10.2000 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-113046&filename=CASE%20OF%20KUDLA%20v.%20POLAND%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D.pdf> [дата звернення: 16.05.2025].
21. Beyeler v. Italy, judgment of 05.01.2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-58832%22%7D> [дата звернення: 17.05.2025].

References

1. Blazhivska, N. Ye. (2018). Zahalna kharakterystyka zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny pid chas zakhystu zoboviazalnoho prava vymohy [General characteristics of application of European Court of Human Rights case law for protection of incorporeal right]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*, 35 (2), 7-11. Retrieved from https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc35/part_2/4.pdf [in Ukrainian].

2. Belianevych, O. A. (2015). Stabilnist, bezpeka tsyvilnoho oborotu i rozumni ochikuvannia [Stability, Security of Civil Circulation, and Reasonable Expectations]. *Pravo vlasnosti: yevropeyskyi dosvid ta ukrainski realii: zbirnyk dopovidei i materialiv Mizhnarodnoi konferentsii - Collection of Reports and Materials of the International Conference* (m. Kyiv, 22-23 zhovtnia 2015 r.). Kyiv: VAITE, 143–155 [in Ukrainian].
3. *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium, judgment of 20.11.1995*. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58056> [in English].
4. *Pine Valley Developments Ltd and Others v. Ireland, judgment of 29.11.1991*. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57711> [in English].
5. *Kopecký v. Slovakia, judgment of 28.09.2004*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-66758%22%5D%7D> [in English].
6. *Fedorenko proty Ukrainy [Fedorenko v. Ukraine], rishennia YeSPL vid 01.06.2006 roku*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_041#Text [in Ukrainian].
7. *Edwards v. Malta, judgment of 24.10.2006*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-77655%22%5D%7D> [in English].
8. *Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy [On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights: Law of Ukraine]* № 3477-IV vid 23.02.2006 roku. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].
9. *Posibnyk zi statyi 1 Protokolu № 1 Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny. Zakhyst vlasnosti [Guide to Article 1 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights: Protection of Property]* (2023). Retrieved from <https://rm.coe.int/guide-articte-1-echr-ukrainian/1680ae370c> [in Ukrainian].
10. Andrusiv, L. M. (2022). Poniattia «maino» u praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [The concept of «possession» in the practice of the european court of human rights]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho: Seriya Pravo - scientific and Information Bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi: Law Series, 13 (25)*, 141-150. Retrieved from <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%81%D1%96%D0%B2.pdf> [in Ukrainian].
11. *Di Marco v. Italy, judgment of 26.07.2011*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-104630%22%5D%7D> [in English].
12. *Stretch proty Obiednanoho Korolivstva [Stretch v. the United Kingdom], rishennia YeSPL vid 24.06.2003 roku*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117564%22%5D%7D> [in Ukrainian].
13. *Yurii Mykolaiovych Ivanov proty Ukrainy [Yuriy Mykolayovych Ivanov v. Ukraine], rishennia YeSPL vid 15 zhovtnia 2009 roku*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text [in Ukrainian].
14. *Durini v. Italy, judgment of 08.07.2014*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-142504%22%5D%7D> [in English].
15. *J.L.S. v. Spain, judgment of 27.04.1999*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-5632%22%5D%7D> [in English].
16. Bernaziuk, Ya. O. (2021). Pryntsyp lehitymnykh ochikuvan (legitimate expectations): poniattia ta zmist [Principle of legitimate expectations: concept and content]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia - Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3 (15), 147-162. Retrieved from <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2021/09/95-1.pdf> [in Ukrainian].
17. *Sukhanov ta Ilchenko proty Ukrainy [Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine], rishennia YeSPL vid 26 chervnia 2014 roku*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text [in Ukrainian].
18. *Tchokontio Happi v. France, judgment of 09.07.2015*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-153911%22%5D%7D> [in English].
19. *Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]* vid 04.11.1950 roku. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
20. *Kudla proty Polshchi [Kudla v. Poland], rishennia YeSPL vid 26.10.2000 roku*. Retrieved from <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-113046&filename=CASE%20OF%20KUDLA%20v.%20POLAND%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D.pdf> [in Ukrainian].
21. *Beyeler v. Italy, judgment of 05.01.2000*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58832%22%5D%7D> [in English].

Стаття надійшла до редакції 04.06.2025